

Tadqiqot.uz

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

**SOHA LINGVISTIKASI: TILSHUNOSLIK
VA TIBBIYOT INTEGRATSIYASINING
MUAMMOLARI, YECHIMLARI HAMDA
ISTIQBOLLARI**

**10-NOYABR
2021**

BUXORO, UZBEKISTAN

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

SOHA LINGVISTIKASI:
TILSHUNOSLIK VA TIBBIYOT
INTEGRATSIYASINING
MUAMMOLARI, YECHIMLARI
HAMDA ISTIQBOLLARI
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari

Buxoro, 10-noyabr, 2021-yil

© Tadqiqot.uz

**MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIAL
EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

BUKHARA STATE UNIVERSITY

**LINGUISTICS OF DIFFERENT
FIELDS:
PROBLEMS, SOLUTIONS AND
PROSPECTS OF LINGUISTICS
AND MEDICAL INTEGRATION**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE**

Bukhara, November 10, 2021

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО
СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

БУХАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

**ОТРАСЛЕВАЯ ЛИНГВИСТИКА:
ЗАДАЧИ, РЕШЕНИЯ И
ПЕРСПЕКТИВЫ
ЛИНГВИСТИКИ И
МЕДИЦИНСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ**

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ**

Бухара, 10 ноября 2021 г.

© Tadqiqot.uz

“Soha lingvistikasi: tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.–Buxoro: Tadqiqot.uz, 2021.

Buxoro davlat universiteti O`zbekiston Respublikasi oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi, O`zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligi, O`zbekiston Respublikasi sog`liqni saqlash vazirligi, O`zbekiston Respublikasi tadqiqot.uz. markazi, Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti bilan hamkorlikda “Soha lingvistikasi: tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasining muammolari, yechimlari hamda istiqbollari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya o`tkazdi.

O`zbek, rus, ingliz tillaridagi mazkur konferensiya materiallarida tilshunoslikda til, shaxs, jamiyat munosabatlari tadqiqi muammolari va innovatsion g`oyalar tizimini shakllantirish istiqbollari; o`zbek tili tibbiyot leksikografiyasi va terminologiyasini rivojlantirish ijtimoiy zaruriyat; tibbiyot ta`limida lingvokulturologiya va psixolingvistikaning ahamiyati hamda dolzarbligi; tibbiy birliklarning lingvopoetik tadqiqi; amaliy filologiyani rivojlantirish kabi mavzular doirasida mulohaza yuritilgan.

Mas`ul muharrir

**filologiya fanlari doktori,
professor Abuzalova M.Q.**

Taqrizchilar

**filologiya fanlari nomzodi,
dotsent Nazarova S.A.**

**filologiya fanlari nomzodi,
dotsent G`aybullayeva N.I.**

**tibbiyot fanlari doktori (PhD),
dotsent Ixtiyarova G.A.**

**To`plovchi va nashrga
tayyorlovchi**

**pedagogika fanlari nomzodi,
professor Yuldasheva D.N.**

Mazkur to`plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma`lumotlar hamda bildirilgan fikr hamda mulohazalarga mualliflarning o`zlari mas`uldirlar.

© Buxoro, Tadqiqot.uz, 2021

muhim foydali bakteriyalar **ekadi** va bu juda muhim jarayon hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan misollarda jonlantirish vositasidan foydalanilgan. [“Shifo-info”, 2021.-№20:11]

Demak, “**gampiradi**”, “**ekadi**”, soʻzlari jonlantirish vositasi orqali shakllantirilgan. Jonlantirishda jonsiz ashyolar goʻyo jonlidek harakat qiladi, soʻzlaydi va his etadi. Tibbiyotga oid matnlarda jonlantirish vositasida shakllangan birliklar axborotni taʼsirchan va yorqin ifodalash maqsadida qoʻllaniladi. Jonlantirilgan narsa-hodisa axborotni qabul qiluvchi (oʻquvchi, kitobxon) ongiga tez yetib borishi, aniq va obrazli tasavvurni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Masalan, Gansni odam va hayvonlar organizmida behad kuchli yoki patologik taʼsirlar natijasida roʻy beradigan asabiylik omillarini, ular **doyalik qiladigan** kasalliklarning urchishi, rivojlanishi, kechish bosqichlari va asoratlarini jiddiy oʻrganishga kirishdi. [“Salomat boʻling”, 2021.-№7:12] Doya – toʻlgʻoq tutgan ayollarni tugʻdiruvchi xotin. Yuqorida asabiylashish va siqilish inson organizmida tur xil kasallikning paydo boʻlishiga sababchi boʻlganligi uchun doyaga oʻxshatilgan. Yaʼni doya va asabiylashishning vazifasi bir – tugʻdirish.

Davriy nashrlarda kuzatilgan tibbiyotga oid tasviriy ifodalar soʻzlarning uslubiy qoʻllanish doirasi, asosiysi, inson salomatligi, kasalliklar va ularga xos xususiyatlarni, umuman, tibbiy tushunchalarni nomlash, tasvirlash imkoniyatining kengligi haqida yetarlicha maʼlumot bera oladi. Axborotlashgan va axborotlar koʻlami kengaygan davrda jamiyat ahliga zaruriy maʼlumotlarni aniq, ishonchli, tez, taʼsirchan, qulay shaklda yetkazib berish bilan bogʻliq masalalar tibbiy matbuot matnini yaratuvchilar yoki tibbiyot mutaxassislarinigina emas, balki tilshunoslarni ham birday qiziqtiradi.

XXI asr tibbiyoti va tibbiy madaniyati jadal rivojlanayotgan ekan, soha lingvistikasining alohida koʻrinishi sifatida tibbiy lingvistika ham oʻsishda davom etadi. Bugungi kunda shifokor nutqini oʻrganish, tibbiy muolaja jarayonida qoʻllaniladigan soʻz va iboralar, dori-darmon nomlari, inson tana aʼzolarini oʻzbek adabiy tili va nutq madaniyatiga mos ravishda tartibga solish tilshunoslikning tibbiyot bilan aloqadorlikda ish koʻrishini belgilaydi. Tibbiy terminlarning shakllanishida tasviriy vositalarning oʻrni beqiyos. Metafora, tasviriy ifoda, jonlantirish badiiy adabiyotning asosiy mexanizmi boʻlishiga qaramay, tibbiyotga oid nutqda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyevning oʻzbek tiliga davlat tili maqomi berilganining oʻttiz yilligiga bagʻishlangan marosimdagi nutqi//<https://xs.uz/uz/post/prezident-shavkat-mirziyoevning-ozbek-tiliga-davlat-tili-maqomi-berilganining-ottiz-jilligiga-bagishlangan-tantanali-marosimdagi-nutqi>
2. Кожин А.Н. Перифрастические построения в языке советской эпохи// Русский язык в школе.1977.-№4. – С.89-94.
3. Қўнғуров Р.Қ. Ўзбек тилининг тасвирий воситалари. – Тошкент: Фан, 1977. – 172 б.
4. “Hamshira” jurnali, 2011.-№1(53). –В.19-20.

4-SHOʻBA

TIBBIY BIRLIKLARNING LINGVOPOETIK TADQIQI

**Тилшуносликда эвфемизм ҳодисаси талқини
(Ҳ.Худойбердиева шеърлари асосида)**

*Юсунова Дилдора Юнус қизи **

10.5281/zenodo.5685950

Аннотация. Маънавий камолотга эришишда маданий мерос бўлмиш тилдан ўринли, оқилона ва самарали фойдаланиш, уни чуқур ўрганиш ва ундан баҳраманд бўлиш зарур. Зеро, исталган кишининг ўзи яшаб турган муҳитидаги одамлар билан алоқа-аралашуви, эътиқоди, урф-одатларга риоя этиши, интилишлари, миллий қадриятлари унинг шахс сифатида шаклланишини таъминлайди. Бу жараённинг ҳар бир жиҳати тил билан боғланади ёки тил ҳар қандай вазиятда восита вазифасини бажаради.

Тил тизимларининг турли тавсифларини фақат назарий жиҳатдан аниқлаш кифоя эмас. Лисоний бирликларнинг нутқий воқеланишини мулоқот системаси таркибида ўрганиш инсон омилига эътиборни кучайтиришини инобатга олиб, қуйида ўзбекона нутқий эвфемизмларнинг хусусиятлари ҳақида мулоҳаза юритамиз. Чунки миллий, маданий ўзига хослик ўша халқнинг хулқи, маданияти ва мулоқот жараёнида ўз аксини топади.

Калит сўзлар: *эвфемик маъно, умумистеъмол эвфемизмлари, тиббий эвфемизмлар, Ҳалима Худойбердиева шеърларида окказионал ҳамда тиббий эвфемизмлар*

Жаҳон тилшунослигида ҳам, ўзбек тилшунослигида ҳам эвфемизм ҳодисасини ўрганишга қизиқиш кучли. Жаҳон тилшунослигида эвфемизмлар тадқиқи, асосан, В.З.Санников, В.П.Москвин, Е.П.Сеничкина, Л.А.Булаховский, Б.А.Ларын, Л.П.Крысин, Ж.С.Нимен, Ж.Сильвер, А.В.Осипов, Е.Н.Малыгина, С.А.Агаджанян, А.Н.Кудряшова, Г.А.Абрамова, Е.В.Пикаловалар тадқиқотлари билан боғлиқ [2].

Ўзбек тилшунослигида Н.Исматуллаев эвфемизмларни 7 турга бўлиб ўрганган. ўзининг номзодлик диссертациясида масаланинг қўйилиши даражасида, А.Омонтурдиев эвфемик ифодаларнинг услубий хусусиятларини чорвадор нутқи асосида тадқиқ этган. Э.Қиличев эвфемизмларнинг дисфемизмга қарама-қарши турувчи ҳодиса сифатида мавжудлигини эътироф этган. Тилшунос М.Миртожиев эвфемик маънонинг ҳосила маъно сифатида вужудга келиш усулларига эътибор қаратади.

Шунингдек, А.Э.Маматов эвфемизмларга ибораларнинг юзага келиш усули сифатида қарайди. Ҳ.Шамсиддинов эвфемизмни функционал-семантик синонимларни юзага келтирувчи ҳодиса сифатида баҳолайди. Олима З.Холманова асарда қўлланган эвфемизмларни 2 турга ажратиб тадқиқ этади. Х.Қодирова эвфемизмларни ижодкор нутқи асосида таҳлилга торади [5]. Бу тадқиқотларда эвфемизмлар тилнинг муайян бир сатҳига тегишли бирлик сифатида ўрганилди.

“Ўзбек тили стилистикаси” ўқув қўлланмасида муаллифлар жамоаси томонидан эвфемизм ҳамда кокофемизм (дисфемизм) хусусида айрим

* * Бухоро давлат университети ўзбек тилшунослиги кафедраси докторанти

умумий маълумотлар берилган. Мазкур қўлланмада, хусусан, эвфемизмлар ва уларнинг стилистик роли ҳақида алоҳида тўхтаб ўтилган. Қўлланмада айтиш ноқулай ёки ноўрин бўлган сўз ёки ибора ўрнига ишлатиладиган “пардали” сўз ёки ибора эвфемизм сифатида баҳоланган. Эвфемизмлар бадиий адабиётда, асосан, айтиш уят, ноқулай ва похуш вазиятлардан қутулишнинг бирдан-бир стилистик воситаси сифатида ишлатилиши, бундан ташқари, бадиий асарда образ ва персонажлар путқида ишлатилган эвфемизмлар ҳар бир образ ҳамда персонажнинг мақсади, дунёқараши ва савиясини ифодалашдек муайян стилистик мақсадни ҳам кўзда тутиши таъкидланган [4].

Лингвистик адабиётларда эвфемизмнинг антоними сифатида дисфемизм, какофемизм ва кучли сўзлар деб берилмоқда [1]. Биринчи ва иккинчи термин ҳақоратомуз ва озроқ юмористик мазмунга эга, улардан бирон нарса мақсад қилинганда олдиндан режалаштирилган ҳақоратли сўз сифатида фойдаланилади. Охиргиси эса, асосан, баҳс-мунозара, тортишувларда қўлланилади.

Тилшунос М.Миртожиевнинг “Ўзбек тили семасиологияси” монографиясида эвфемизмга махсус ўрин ажратилган. Олим монографиясида табу ва эвфемизм ҳодисаси муносабати, ўрганилиш тарихи масалаларига алоҳида эътибор қаратади. Олим эвфемик маънонинг ҳосила маъно эканлигини, бу ҳосила маъно метафорик, метонимик усулда вужудга келишини, улардан, айниқса, метафора эвфемик маъно ҳосил бўлишида катта аҳамият касб этишини таъкидлайди. Масалан, *чаён* сўзи лексик маъноси *эшак* сўзи билан воқеланган. Чунки *чаён* думини гажак қилиб туриши жиҳатидан *эшакка* ўхшайди. Мана шу ўхшашлик *эшак* сўзида эвфемистик метафорик маъно ҳосил бўлиши учун сабаб бўлади. Метафора ҳосил қилувчи ва ҳосила маъно референти ўхшаш бўлиши билан боғлиқ ҳолда содир бўлади. Олим синекдохик ва вазифадошлик асосида эвфемик маъно пайдо бўлмаслигини таъкидлайди [1].

Н.Ғайбуллаева эса тиббий эвфемизмларни даврий нашр материаллари асосида ўрганган бўлса [5], Ш.Ғуломова эътиборни эвфемизмларнинг гендер ҳосланишига қаратди [2]. Мазкур ишларда эвфемик ҳодиса инсон омили билан боғлиқ ҳолда тадқиқ этилганлигини алоҳида эътироф этиш жоиз.

Эвфемизмлар миллий-ментал муносабатнинг борлиқни акс эттиришида намоён бўлади, у маданий қадриятларнинг тилда намоён бўлишини кўрсатади, эвфемизмда аниқлик ва таъсирчанлик, жозибadorлик билан бирга мавҳум муносабат ҳам кузатилади. Шуниси муҳимки, нутқий эвфемизмлар шахснинг қандай лингвомаданий муҳитга дахлдорлиги, тафаккур тарзи, дунёқараши, сўзнинг нозик қирраларини ҳис этиши ва тилдан фойдалана олиш маҳоратига боғлиқ ҳолда содир бўлади. Эвфемистик ифодалар асосий ахборот мазмуни ва унинг устида қаватланган коннотатив маъно ҳамда муносабатдан ташкил топади. Ахборот эвфемистик коннотатив маъно билан мураккаблашади, коннотатив маънолар сирасида метафорик образга асос бўлган салбий ёки ижобий муносабатдан бири етакчилик қилади. «Коннотатив маънонинг кучайиши денотатив ва функционал маънонинг кучсизланишига кўра вужудга келади» [1;3].

Айтиш мумкинки, ахлоқий ва маданий жиҳатдан қўлланилиши мумкин бўлмаган ёки ноқулай деб топилган тушунчаларни анча юмшоқ тарздаги баъзан сўз ёрдамида, кўпроқ бирикмалар билан ифодалаш эҳтиёжи эвфемизмларни юзага келтиради ва ижтимоий қатлам эгаларининг ҳар бири нутқида ҳар доим нутқий шароитга мос янги топилма сифатида яратилаверади. Нутқда эвфемизмларнинг қийматини уларнинг ноодатийлиги, фавқулоддалиги, инсон тафаккури ифодаланиши зарур бўлган нарса ва ходисалар орасидаги уйғунликларни метафорик тарзда кўра олиши, тил сезгирлиги, ички сезимнинг кучи билан характерлаш мумкин. Демак, эвфемизм – идрокий топилма.

Умумхалқ тафаккурига мос эвфемистик бирликлар тезда сийқалашади, оммалашади ва кўпчиликнинг нутқидан ўрин олади. Аслида эвфемизм анъанавий семантик-синтактик қолипларга мос тушмаслиги билан ҳам алоҳидалик касб этади. У нутқда қўллаш ноқулайлик туғдирувчи воқеликка (предмет, ҳаракат, белги, хусусият кабиларга) тўғридан-тўғри боғланмайди, балки айланма йўллар билан келади. Ана шу “айланма йўл” эвфемистик нутқ эгасининг идроки ҳамда эвфемаланувчи ходисанинг тегишли сифатини қай даражада илғай олиши билан боғлиқ бўлади. Масалан, ўзбек нутқидаги куйидаги эвфемизмлар аллақачон умумистеъмол эвфемизмларига айланган:

феъл сўз туркуми доирасида: *ҳақиқатдан узоқлашмоқ* (ёлғон гапирмоқ), *оламдан ўтмоқ* (ўлмоқ), *енгил бўлмоқ* (туғмоқ), *бегона бўлмоқ* (ажрашмоқ), *номусига тегмоқ* (зўрламоқ), *уйли бўлмоқ*, *бошини иккита қилмоқ*, *турмуш қурмоқ* (уйланмоқ) ва б.;

от сўз туркуми доирасида: *умр йўлдоши*, *жуфти ҳалол* (эр ёки хотин), *олий жазо* (ўлим), *белдан паст* (аврат), *қўш кабутар* (сийна) ва б.;

сифат сўз туркуми доирасида: *ёши улуг* (қари), *ўйламай гапирадиган* (бефаросат), *ақли ноқис* (жинни), *имконияти чекланган* (мажруҳ), *кўзи ожиз* (кўр), *айби бор* (хезалак), *суюқоёқ* (фоҳиша) ва б.

Нутқий (динамик) эвфемизм турғунлашмаган ва ижтимоийлашмаган, вужудга келишидан жараён билан боғланган, бунда унинг ҳосил қилиниши ва қўлланиши фақат якка шахс билан боғлиқ, статиклашмаганлиги эса унинг асосий белгиловчи хусусияти ҳисобланади. Бундай эвфемизмларнинг энг гўзал намуналарини сўз санъаткорлари, сўз усталари, ёзувчи, шоирлар, нотиклар нутқида тез-тез учратиш мумкин. Масалан,

Ел бўлиб бетоқат қоқдим, лекин

Дил хонангни мутлақ очолмадим мен. (Ҳалима Худойбердиева)

Шеърнинг “*Дил хонангни мутлоқ очолмадим*” эвфемик сатри “севилмадим” бирлиги ўрнида қўлланилган. Ҳа, севиш, албатта, севилиш билан тўлақонли. Севилмаслик, ҳамиша инсон қалбига битмас армон, улкан дард, баъзан чексиз нафрат ҳам солади. Ўзбек шоираси Ҳалима Худойбердиева қўллаган “*Дил хонангни мутлоқ очолмадим*” эвфемизми жуда гўзал. Ўз ўрнида ишлатилган. Аммо у ўзбек умумнутқида турғунлашмаган, яъни ижтимоийлашмаган. Ижодкорнинг поэтик нутқидагина хос, умумнутқида турғунлашмаган, ижтимоийлашмаган эвфемик бирликларни окказионал эвфемизмлар сифатида баҳолаш ўринли.

Ўзбек шоираси Ҳалима Худойбердиева ижодида окказионал эвфемизмларнинг ранг-баранг ва бетакрор кўринишлари мавжудлигини кузатиш мумкин. Масалан,

*Номард голиб келса мард дилтангу зор
Бош эгиб турганда қанча куч сарфлар.
...Айтинг, яна неча аср солиб из
Бу дўзахий сўздан куяр тилимиз?!*

Шоира эл ҳам, миллат ёки элат ҳам, макон ёки замон ҳам танламайдиган “айрилиқ”ни, яъни яқинларимиздан жудо бўлишни англатувчи сўз ўрнида **дўзахий сўз** эвфемизмини қўллайди ва ўзига хос оригиналликни юзага келтиради. Ёки

*Сиз, эй, бу дунёнинг ҳисобдонлари,
Тахминан бўлса ҳам қилингиз ҳисоб:
Қанчалик умри бор **сунъий шон**ларнинг;
Сунъий кўрк қанчада бўлгуси хароб;
Қанча даволангач паст тушиб ҳар кас
Ўзин алломаи замон санамас*

мисраларида **сунъий шон**, **сунъий кўрк** деганда баъзи инсонларга тегишли манманлик, кибру ҳавони назарда тутаяди. Инсон зотига хос иллатлар номини пардалашда эфемик бирликлардан фойдаланади.

Шоира ижодида анъанавий умумистеъмом эвфемизмларидан ҳам жуда ўринли фойдаланилган мисоллар кўп учрайди. Айниқса, тиббий эвфемизмлардан баъзан ўз маъносида, баъзан кўчма маънода фойдаланилган мисоллар эътиборимизни тортади. (Шу ўринда эслатиб ўтишимиз зарурки, биз инсон саломатлиги билан боғлиқ барча эвфемик бирликларни тиббий эвфемизмлар сирасига киритдик):

***Минг дард чеккан** ўзимиз силлиқ,
Минг тош теккан сўзимиз силлиқ,
Қирқ қиррали сўзларимизни
Шудгор қилиб текисладилар.*

Минг дард чеккан тиббий эвфемизми қийналган, азобланган сўзлари ўрнида қўлланилмоқда.

*Йўқ, йўқ, беҳудага ҳеч кўкракларга тушмас доғ,
Шигил мевасин ахир кўтаролмай синар шох.*

*Қатор ўгил-қизини ўстиргунча тик қилиб
Отанинг тик қомати қолгай ахир букилиб.*

Ёки

*Бизнинг **юрак доғлидир**, ким учундир куйдик биз,
Ким учундир **кўкракда оғриқ**, **дардни туйдик** биз.*

*Соғлом, бўм-бўш қалб билан яшамадик бекорга,
Яраланиб бўлса ҳам **малҳам бўлдик беморга!***

***Сўнгги йўлга кетармиз**, шафқатни тишда тишлаб,
Доғли, ярадор, лекин **тоза юракни ушлаб...***

Танланган мисоллардаги *шигил мевасин ахир кўтаролмай синар шох, сўнги йўлга кетмоқ* эвфемалари “ўлмоқ”, *отанинг тик қомати қолгай ахир букилиб* бирлиги “қаримоқ”, *доғли юрак, кўкракда оғриқ, кўкракда дардни туймоқ* тиббий эвфемизмлари эса юрак касалликлари (масалан, инфаркт ёки ҳ.) номларини атаб келмоқда.

Ҳалима Худойбердиева “Энг тоза мева” шеърда фарзандни *енг тоза мева* деб атайди ва шу шеърнинг шарҳида шундай изоҳ ёзади: “*Бир келинчак тўрт ойлик хаста чақалогини қайтиб олмаслик шарти билан касалхонага ташлаб кетди*”. Изоҳдаги *хаста чақалоқ* эвфемизми *ногирон сўзи* ўрнида ишлатилган.

Мазкур шеърда яна шундай тиббий эвфемизмлар учрайди:

*Гуноҳ маҳсулидир балки жаҳонда,
Дунёга келтирмиш балки хатолар...
Улар кўкрагига босар қаттиқроқ
Совуган гўдаклар таналарини!*

Гуноҳ маҳсули (ташландиқ бола), *совуган гўдаклар* (ўлик), *дунёга келтирмиш* (боласидан воз кечган аёл)...

Жаҳон тилшунослари эвфемизмларнинг юзага келиши учун бир қатор, масалан, хушмуомалалик (Г.Грайс, Ж.Лич, Г.А.Вильданова, С.Левинсон, Н.И.Формановская ва б.), назокатлилиқ (Лакофф, П.Браун ва б.), инжиқлик (Ю.В.Горшунов), хушхулқлик (Ю.В.Горшунов, Е.П.Сеничкина ва б.), нутқ маданиятининг юксак даражага кўтарилиши (В.И.Красик, Е.А.Земская, Ж.Коаст ва б.) каби прагматик сабаблар мавжудлигини санаб ўтадилар.

Таниқли тилшуносларнинг фикрларини қувватлаган ҳолда айтишимиз керакки, жамиятда ўзини билган, ўзлигига интиланган ҳар бир шахс, одатда, маданиятий сўзлашга интилади, чиройли нутқи билан суҳбатдошларида яхши таассурот қолдиришга ҳаракат қилади. Демак, мулойим, таъсирли нутқ асоси бўлган эвфемизмлар жамиятда шахс мавқеини оширишга хизмат қилувчи лингвистик восита ҳамдир.

Азалдан ўзбек миллатида ўз фикрини одоб доирасида ифодалаш мерос ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, кўпчилик одамлар билан мунтазам нутқий мулоқотда бўладиган касб эгалари нутқида касбий этикетни сақлаш ва эътиборни қозониш мақсадида ҳам эвфемик бирликлардан кенг фойдаланилади. Айниқса, инсоннинг жисми жони, руҳияти, ҳаёти билан иш кўрувчи шифокорлар мулоқотида эвфемизмлар бошқа касб эгалари нутқидан кўра кўпроқ қўлланилади.

Айтиш мумкинки, эвфемик бирликлар, масалан, тиббий эвфемизмлар соҳа вакиллари нутқидан умумистеъмолга ёки умумистеъмолдан соҳа вакиллари нутқида кўчиб туради. Масалан, *гумона, қорнида бори* (ҳомила), *иккиқат, оғироеқ, бўйида бор, юкли* (бўғоз, ҳомиладор), *гўдак йигисига маҳтал, бўйида бўлмас, бола кўрмаган аёл, тирноққа зор* (туғмас) каби эвфемик бирликлар халқ умумистеъмол нутқидан тиббийёт ходимларининг нутқий мулоқотига кўчган бўлса, *дунёга келажак учинчи одам* (ҳомила), *бўлажак она* (ҳомиладор), *бепошт, она бўлишдан маҳрум, ҳомиладор бўлиши қобилияти йўқ* (туғмас) каби тиббий эвфемизмлар аллақачон шифокорлар нутқидан халқ мулоқот нутқида кўчиб улгурган.

Ўзбекларнинг мулоқот нутқида бу каби мисоллар кўп учрайди.

Адабиётлар:

1. Миртожиев М.М. Ўзбек тили семасиологияси. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2010. – 288 б. <https://www.twirpx.com/file/3052388/>
2. Гулямова Ш.К. Ўзбек тили эвфемизмларининг гендер хусусиятлари: филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Бухоро, 2020. <http://213.230.96.51:8090/files/ebooks>
3. Дилором Юлдашева (Dilorom YULDASHEVA). Профессиональные фразеология (Professional Phraseology). International conference on academic studies in philology (BICOASP) 26-28 September 2019 Bandırma <https://d1wqtxtslzxle7.cloudfront.net/60539392/>
4. Шомақсудов А., Расулов И., Қўнғуров Р., Рустамов А. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1983. – 248 б. <https://www.twirpx.com/file/1070737/>
5. Ғайбуллаева Н.И. Ўзбек тилида тиббий эвфемизмлар (тиббий даврий нашр материаллари асосида): Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Бухоро, 2019. – 50 б. <http://library.ziyonet.uz/uzc/book/108708>

«Ант» драмалық дастанының тарихи және фольклорлық негізі Historical and folklore basis of the dramatic saga "The Oath"

Қалиев Еркін Мұратұлы*
10.5281/zenodo.5685988

Annotation. In this article, the drama "The Oath" by the writer-playwright T. Akhtanov was the core of the study. The problems of folklore heritage, patterns in drama, historical searches, and the transformation of historical reality into an artistic solution are studied.

Keywords: *drama, historical reality, artistic solution, historicity, folklore*

Т.Ахтанов драматургиясында «Анттың» орны өзгеше. Шығарма тарихи кезең шындығын тартыс үстінде ашуға жасалған батыл қадам, іргелі ізденіс болды. «Шынында «Ана дауысындағы» драмалық сарын мынау «Антта» анық ауыр трагедияға соғады. Сөз саптау, тілдік ізденіс жөнінен де, тақырып тереңдігі мен кейіпкердің кесек ірілігімен де бұл пьеса өміршең туындылар қатарына жатады», - деп жазды сыншы Т.Тоқбергенов [Тоқбергенов, 191: 29]. «Дағдарған елді тар қиядан алып шығар ұл бар ма? Қайдасың, азамат...» деп аяқталатын трагедияның айтар ойы, меңзер тұсы әріді. Қазақ елі ХVIII ғасырдың басында бодандыққа қандай жағдайда келді? Ата-бабаларымыздың жеке мықты мемлекет болып қалыптасуына ықпал болған қандай жайлар? Міне, осы тәрізді уақыт шындығын ашуға ұмтылыс – «Анттың» негізі.

Халықтық бірлік- шығарманың басты ой қазығы. Мұнда ынтымағы жетпеген елдің ауыр қайғысы, жеке мемлекет бола алмау қасіреті бар. Бұл – өткеннің бүгінге сабағы. Әсіресе, тәуелсіз мемлекет боламыз деген қазіргі

* ЖОББ «Білім» мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

МУНДАРИЖА

Rasmiy ochilish. Tabriklar		
<i>Hamidov O.H.</i>	<i>Rasmiy ochilish</i>	6
<i>Inoyatov A.Sh.</i>	<i>Tibbiyot va til mushtarakligi</i>	8
<i>Daminov M.I.</i>	<i>Til va madaniyat</i>	9
<i>Qahhorov O.S.</i>	<i>Davlat tili - millatning tirik nafasi</i>	10
<i>Xuseynova A.A.</i>	<i>Soha lingvistikasini rivojlantirish – davr talabi</i>	11
<i>Aslonova E.S.</i>	<i>Государственный язык – неотъемлемая часть духовной национальной культуры государства</i>	12
Yalpi majlis ma’ruzalari		
<i>Mengliyev B.R.</i>	<i>Tilshunoslik samara bersin.</i>	15
<i>Abuzalova M.Q.</i>	<i>Lingvistika va tibbiyot hamkorligi ijtimoiy zarurat sifatida</i>	17
<i>Чудакова В.П.</i>	<i>Психология пациента и этика врача</i>	22
<i>Ixtiyarova G.A.</i>	<i>Ginekologik kasallikni ifodalovchi tibbiy terminlar talqini</i>	25
<i>Мўратбек В.Қ.</i>	<i>Professor Q.Jўbanov уеңбектериндеги сөзтаңым неғиздері (Q.Jўbanov сөзтаңымындағ ы лексикология мәселелері)</i>	27
<i>Adilova S.A.</i>	<i>Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi (AQSHdagi ayrim universitetlar misolida)</i>	36
<i>Rajabov D.Z.</i>	<i>O'zbek tilini tadqiq etishda yangicha yondashuvlar</i>	40
1-sho'ba. Tilshunoslikda til, shaxs, jamiyat munosabatlari tadqiqi muammolari va innovatsion g'oyalar tizimini shakllantirish istiqbollari		
<i>Ahmedov B.Y.</i>	<i>Rus va o'zbek tillarida so'zlarning o'zaro tobe bog'lanishi: boshqaruv kategoriyasi</i>	42
<i>Akhmedov A.R. Po'latova S.M.</i>	<i>O'zbek shevalarini lingvo-geografik xaritalashtirish</i>	46
<i>Adizova N.I.</i>	<i>Leksik birliklarning milliy o'zlik ruhini ifodalashdagi roli (Erkin Vohidov dostonlari asosida)</i>	50
<i>Elova D.Q.</i>	<i>O'zbek tili milliy korpusi uchun so'zlashuv uslubiga xos so'zlarni teglash masalasig oid</i>	55
<i>Fayazova D.S.</i>	<i>Methodological approach in teaching process</i>	61
<i>Fayazova D.S. Shirinboyeva B.M.</i>	<i>Empowering languageskills through modern methods</i>	65
<i>Jo'rayeva D.R. Qo'shayeva N.E.</i>	<i>O'quvchilar va aholi imloviy savodxonligini rivojlantirishning dolzarb masalalari</i>	68
<i>Kurbonov A.M.</i>	<i>Tasks of effective use of the uzbek language</i>	71
<i>Mengliyev B.R. Hamroyeva Sh.M. Elova D.Q.</i>	<i>Qirg'iz va yoqut tili avtomatik morfoligik tahlil vositalari tajribasidan</i>	75
<i>Muxtorov E.M.</i>	<i>Vrach kasbiy mahorati tuzilmasida kommunikativ kompetentlikning o'rni</i>	79
<i>Мўратбек Б.Қ. Саламат Э.С.</i>	<i>Этнолингвистика – этностық болмысты ұлттық тіл арқылы таңым білу(Аймақтық лексика неғизінде). Ethnolinguistics- knowledge of ethnic identity through the national language (based on regional vocabulary).</i>	84
<i>Orifjonova F. Orifjonova M.</i>	<i>Critically discussing student teachers' ideas</i>	88

<i>Ortiqova G. H.</i>	<i>Harakat tarzi shakllari va nutq</i>	93
<i>Saduaqas N.A.</i> <i>Ibragimov T.A.</i>	<i>Qazaq tilindegi dybyys saykestigi turaly</i>	97
<i>Sayfullayeva R.R.</i> <i>Abuzalova M.Q.</i>	<i>Til – millat ma'naviyati va madaniyati takomilining bosh masalasi</i>	102
<i>Tosheva D.A.</i>	<i>The use of examples of folklore in the description of the person</i>	104
<i>To'yeva Z.N.</i>	<i>Bayon –o'quvchining yozma nutqini tartibga solish vositasi</i>	111
<i>Salomova M.Z.</i>	<i>The role of teaching speaking through technology</i>	116
<i>Shoimqulova M.Sh.</i>	<i>The integration of technology into language teaching</i>	121
<i>Sharipova F. N.</i>	<i>Integrating technology in teaching listening skills</i>	125
2-sho'ba. O'zbek tili tibbiyot leksikografiyasi va terminologiyasini rivojlantirish ijtimoiy zaruriyat sifatida		
<i>Nazarova S. A.</i>	<i>So'z birikmasi – tibbiy atamalar “bunyodkori”</i>	131
<i>Nazarova D.G.</i>	<i>Lexicographic problems of the uzbek language</i>	136
<i>Rajabov D.Z.</i>	<i>Tibbiy birliklarning elektron lug'atlari xususida</i>	139
<i>Sobirova D.R.</i>	<i>Qisqalik – samarali tibbiy reklama yaratishning muhim omili</i>	141
<i>Toirov G.I.</i>	<i>Shifokor nutqining lingvistik xususiyatlari</i>	146
<i>To'rayeva Sh.</i>	<i>So'z birikmasi tibbiy terminlar tizimida</i>	150
<i>Xamidova G.Y.</i>	<i>Особенности преподавания медицинской терминологии на уроках русского языка как иностранного</i>	153
<i>Xojiyeva M. Y.</i>	<i>Shaxsni tavsiflovchi so'z birikmalarining tibbiyotda qo'llanilishi</i>	157
<i>Yokubova Sh. Y.</i>	<i>Tibbiy matnlarda obyektli birikmalarning voqelanishi</i>	161
<i>Yuldasheva D.N.</i> <i>Chullieva G.T.</i>	<i>Тонина и тон звука как медицинский эфемизм</i>	164
<i>Navro'zova M.G'.</i>	<i>Tibbiy birliklar tadqiqi</i>	172
3-sho'ba. Tibbiyot ta'limida lingvokulturologiya va psixolingvistikaning ahamiyati hamda dolzarbligi		
<i>Ahmadova U.Sh.</i> <i>Bozorova G.Z.</i> <i>Mirjonov N.N.</i>	<i>Tibbiyot sohasida perifrazarlar</i>	174
<i>Абдуллина А.Б.</i>	<i>Мұқағали Мақатаев әңгімелеріндегі психологизм</i> <i>Psychologism in the stories of mukagali Makatayev</i>	179
<i>Adizova Nigora</i> <i>Adizova Nodira</i>	<i>Alisher Navoiyning tibbiy qarashlari</i>	182
<i>Gafurova N.T.</i> <i>Hikmatov N.I.</i>	<i>Значение языка в развитии высшего образования</i>	185
<i>G'aybullayeva N.I.</i>	<i>Tibbiy lingvistik birliklar platformasining amaliy ahamiyati</i>	190
<i>Hayitov Sh.A.</i>	<i>Alisher Navoiy tib ilmi va tabiqlar haqida</i>	195
<i>Haydarova N.A.</i>	<i>The importance of metaphors usage in medical discourse</i>	200
<i>Jumayeva M.</i>	<i>O'zbek xalq maqollarida tibbiy birliklarning qo'llanilishi</i>	204
<i>Kobilova F.T.</i>	<i>The problems of research on methods of foreign filology teaching with innovative approach</i>	207
<i>Raximov M. M.</i>	<i>Linguotherapy as the method of treatment</i>	211
<i>Xalikova M.X.</i> <i>Teshayeva M.Sh.</i>	<i>Shoshiyning tibbiyot ilmiga bag'ishlangan “qonuni bositiy” asarida mavjud ayrim tibbiy atamalarning lingvistik tahlili</i>	214
<i>Niyozova M.F.</i>	<i>Davriy nashrlarda tibbiyotga oid tasviriy vositalarning</i>	218

	<i>qo'llanilishi</i>	
4-sho'ba. Tibbiy birliklarning lingvopoetik tadqiqi		
Yusupova D.Y.	<i>Tilshunoslikda evfemizm hodisasi talqini (H.Xudoyberdiyeva she'rlari asosida)</i>	222
Қалиев Е.М.	<i>«Ант» драмалық дастанының тарихи және фольклорлық негізі Historical and folklore basis of the dramatic saga "The Oath"</i>	228
Yuldasheva M.M.	<i>Tibbiy pedagogik yo'nalish talabalarida milliy an'analar asosida bag'rikenglikni rivojlantirish</i>	232
5-sho'ba. Amaliy filologiyani rivojlantirish - davr talabi		
Ashurbayeva R.Q.	<i>Yosh avlodda tibbiy madaniyatni rivojlantirishda ona tili fanining ahamiyati</i>	237
Istamova S. I.	<i>Taqlid so'zlarning tibbiyotda qo'llanilishi</i>	241
Qobilova A.B.	<i>O'zbek va ingliz tili tibbiy perifrazalarining kognitiv-morfologik xususiyatlari</i>	245
Toshtemirova S.	<i>Tibbiyot lingvistikasi: vujudga kelishi, dolzarbligi, maqsad va vazifalari</i>	248